

Réthy Endréné: Néhány adalék a gyógypedagógus-képzés történetéhez, 1963–1967. című munkájáról. Palatia Nyomda és Kiadó Kft., Győr. 362 o.

Garai Imre

Gyergyai (Szegő) Albert önéletírásában¹ az intézmények kialakulását és működését emberi alkotások révén, az emberi testhez, illetve emberi életszakaszokhoz hasonlította. Megítélése szerint az intézmények épp úgy fejlődnek, mint maguk az emberek, működésük első szakaszában betagozódnak abba a társadalmi, intézményes közegbe, amelyben hivatottak működni, majd működésük kiteljesedését követően a változó társadalmi viszonyok által kiváltott lassú hanyatlás eredményeként úgy múlnak el, akár az emberi élet.² Bár e sorok szerzője nem értett maradéktalanul egyet e megállapítással,³ Réthy Endréné a közelmúltban napvilágot látott kötete bizonyítja, hogy az intézmények működése épp oly összetett, mint maga az emberi élet. Feladataik ellátását, természetes működési rendjüket a nem várt behatások pont oly módon rendíthetik meg, akár életünk folyását.

Az ismertetés tárgyát képző kötet Előszavának szerzőjével,⁴ Fehérvári Anikó vélekedésével egyetértve megállapítható, hogy az olvasó nem egy olyan kötetet tarthat kezében, amelynek tisztán intézménytörténeti, professziótörténeti vagy tudományelméleti besorolást lehetne adni a neveléstörténeti megközelítés és kutatási eszközkészlet használata miatt. Ennél összetettebb a mű, amely ráadásul a cím által sugallt időszaknál jóval tágabb időkereteket érint. A kötet komplexitásából fakadóan műfaja sem határozható meg hagyományos terminusok mentén.

Kétségtelenül a tudománytörténeti–professzió elméleti alapokon nyugvó intézménytörténethez áll legközelebb a könyv, de az intézménytörténet csupán keretül szolgál arra, hogy a szerző saját viszonyulását felszínre hozza a gyógypedagógus-képzés 1963-as reformjához kapcsolódóan, amelynek önmaga is érintettje volt a reformévfolyam tagjaként.⁵ Tehát egy intézménytörténeti keretek közé ágyazott autobiográfiaként lehet

¹ Gyergyai Albert (1986): *A várostól a viláig*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.

² Uo. 48–49.

³ Ennek oka főleg abban rejlett, hogy Gyergyai Albert ezzel a metaforával kívánta kikerülni azt a kérdést, hogy a Báró Eötvös József Collegium miért szűnhetett meg 1950-ben több mint fél évszázados eredményes működést követően. Lásd: Garai Imre (2016): *A tanári elítőkészítés műhelye. A Báró Eötvös József Collegium története 1895–1950*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest. 30.

⁴ Fehérvári Anikó (2020): Előszó. In: Réthelyi Endréné (2020): *Néhány adalék a gyógypedagógus-képzés történetéhez, 1963–1967*. Palatia Nyomda és Kiadó Kft., Győr. 7–8.

⁵ Réthy Endréné: i. m. 10.

leginkább meghatározni a kötet műfaját. Az autobiográfia-jelleget erősíti, hogy a szerző „tudománytörténeti kaleidoszkóp”-ként hivatkozott saját munkájára, amely ugyancsak arra a törekvésre utal, hogy feltárja, a reform hogyan hatott a gyógypedagógusi professzióra és a hivatás gyakorlására készülő szakértők professzionalitására, közöttük az író szaktudományos felkészülésére, végső soron pedig valamennyiük életútjára.

A tíz fejezetre tagolódó kötetben a Philipp Lejeune által definiált autobiográfiai paktum, amely az olvasó és az író között jön létre, és a valóság egy meghatározott szempontú hiteles ábrázolásra vonatkozik, a kötetben két elemből tevődik össze.⁶ Egyfelől a szerző kivételes teoretikus-módszertani felkészültsége révén egy szakszerű áttekintést nyújt arról az első öt fejezetben, hogy hogyan viszonyultak különböző társadalmak a valamilyen nevelési sajátossággal rendelkező gyermekekhez, az első gyógypedagógiai intézmények kialakulásáról Európában és hazánkban, továbbá arról, hogy ezek milyen szemléletbeli sajátosságokkal rendelkeztek (gyógyító pedagógiai vagy speciális pedagógiai megközelítést alkalmaztak). Ugyancsak ezekben a fejezetekben értekezik a szerző a gyógypedagógia diszciplínává válásáról, amelyet a neveléstudomány létrejöttével együtt vizsgál, kifejezésre juttatva a két tudományterület szoros kapcsolatát. A neveléstudomány és a gyógypedagógia tudományterületeinek kialakulásával szinte egyidejűleg jöttek létre a tanítói, tanári, valamint a gyógypedagógiai hivatásra felkészítő képzések, amelyeket a professzióelméletek kritikai megközelítését alkalmazva vizsgál a szerző.⁷ A tudományelméleti, gyermekkortörténeti eredményeket felhasználva, a különböző korszakok köz- és társadalomtörténetébe ágyazottan jelenik meg a gyógypedagógia és a gyógypedagógus-képzés fejlődése.

Másfelől a kötet második szakaszában, amelyben a szerző az empirikus vizsgálat eredményeit ismerteti és értelmezi, a reformban érintett csoportok meghatározott szempontú vizsgálata és ezek szaktudományos, illetve személyes aspektusok beemelését lehetővé tevő interpretációja biztosítja az autobiográfiai paktum második elemét. A szerző mind a módszertani fejezetben, mind pedig az empirikus vizsgálat módszereit ismertető részekben hangsúlyozza, hogy szándékoltan olyan módszerek kerülnek alkalmazásra, amelyek a reformban érintett csoportok nézőpontjainak feltárására alkalmasak.⁸ A narratív autobiográfia, az esetelemzés, az oral

⁶ Z. Varga Zoltán (2003): (szerk.): *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból.* L'Harmattan Kiadó, Budapest. 9.

⁷ A kritikai megközelítés alkalmazására utal a Charles McClellandre történő hivatkozás, aki tulajdonképpen nyíltan a kritikai megközelítést alkalmazza kötetében. McClelland, Charles E. (1991): *The German experience of professionalization. Modern learned professions and their organizations from the early nineteenth century to the Hitler era.* Cambridge University Press, Cambridge – New York – Sydney. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511528910>

⁸ Réthy Endréné: i. m. 18. 137–142.

history, a körkérdéses interjúk, valamint a metaforaelemzés módszerei lényegében lehetőséget adnak arra, hogy az érintett csoportok mellett a szerző saját álláspontja is lassan kibontakozzon a vizsgált tárgykörhöz kapcsolódóan. Ez a személyes aspektus a finom stilisztikai váltásban is tetten érhető, amely a kötet két szakasza között fedezhető fel. Amíg a könyv első felében a szaktudományos munkákra jellemző tárgyilagos elemző stílus dominál, amelyet felerősít az elméleti keretekhez kapcsolódó szakkifejezések használata, addig a második szakaszban a személyes nézőpontok megjelenésével a tárgyilagos elemzés mellett helyenként a szerző személyes megjegyzései, interpretációi is nagyobb súllyal jelennek meg. Ennek a személyes szerzői aspektusnak a feltárulása teljesíti ki a kötet kettős célkitűzését, a gyógypedagógus-képzés fejlődéstörténetének, illetve az 1963-as reform több szempontú vizsgálatát.

Ugyanakkor ezek a személyes narratívák teszik lehetővé a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola mint intézmény történetének mikroszinten, azaz személyes szinten történő bemutatását. Ugrai János intézménytörténet-írást elemző tanulmányában mutat rá arra, hogy ideális esetben az intézménytörténeti munkák egyszerre képesek megragadni az intézményt körülvevő makro- (azaz a társadalmi közeg), a mezzo (azaz az intézmény vezetésének elképzelései) és a mikroszint (azaz az intézet nem vezető tagjainak személyes) nézőpontját, és az e dimenziók közötti váltásokkal, amelyeket a különböző diszciplínákból vett módszerek használata tesz lehetővé, a szerző teljesebben tudja beágyazni az intézet történetét az azt körülvevő társadalmi közeg történetébe.⁹ Halász Gábor fogalomrendszerével élve, egyszerre jelenik meg tehát a kötetben a struktúra és az ágensek nézőpontja a reformmal kapcsolatban.¹⁰

E dimenziók ugyanakkor nem azonos arányokban jelennek meg a kötetben. A történettudományi, illetve neveléstörténeti szakmunkák, továbbá a célzottan feldolgozott elsődleges levéltári forrásokon keresztül a makroszint, a reformot körülvevő politikai-ideológiai konstrukció világosan feltárul az olvasó számára. Ugyanez megállapítható a mikroszint tekintetében, hiszen a kvalitatív kutatásmetodológiai eljárások nyomán a reformban érintett hallgatók és oktatók egy csoportjának viszonyulása is

⁹ Ugrai János (2019): Intézménytörténeti megközelítések és a helytörténetírás. Interdiszciplináris megfontolások a helytörténetírás okulására. In: Lengvári István – Palkó Mónika – Vonyó József (szerk.): *Az ember helye – a hely embere. Emberközpontú történetírás, helytörténeti kutatás. A helytörténetírás módszertani kérdései.* Magyar Történelmi Társulat – Kronosz Kiadó – MTA Pécsi Területi Bizottsága, Budapest–Pécs. 271.

¹⁰ Halász Gábor (2017): Ágensek és struktúrák: a magyar oktatási rendszer néhány jelentősebb változása az elmúlt évtizedekben. In: Sasfi Csaba – Ugrai János (szerk.): *Iskola, művelődés, társadalom. Az oktatás, nevelés és művelődés társadalomtörténeti látószögei. / Rendi társadalom – polgári társadalom, 29./* Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület, Budapest. 48–49.

feltárul az 1963-as változásokhoz. Talán a mezzoszint, azaz az intézet vezetésének nézőpontja bontakozik ki legkevésbé, amire a forrásadottságok adhatnak magyarázatot. Réthy Endréné az intézet vezetésének nézőpontját részben az elsődleges forrásokból, részben pedig az interjúkból, célzott kérdéseken keresztül igyekezett rekonstruálni.

Kritikai észrevétel a professzióelmélethez kötődő fogalmak használatával kapcsolatban vethető fel a kötettel összefüggésben. Az elméleti kereteket kibontó fejezetek esetében a „professzió” fogalmának használatával a szerző a gyógypedagógusi hivatásra utal. A professzióelméletek kritikai megközelítésének adekvátságát erősíti, hogy nagyon pontosan kerül bemutatásra a formálódó diszciplína vezetőinek törekvése arra vonatkozóan, hogy az államhatalmat felhasználva alakítsák ki és szabják át a hivatás gyakorlásának kereteit.¹¹ Az empirikus részekben azonban előfordul, hogy a „professzió” kifejezés nem a hivatásra vagy hivatáskonstruálásra utal, hanem a professzionális egyéni gyakorlatra, azaz a professzionalitásra.¹²

A professzióelmélet használata, illetve a gyógypedagógiai hivatás változásainak vizsgálata a tanítói, tanári foglalkozásokkal összehasonlítva felveti annak is a lehetőségét, hogy megállapítást nyerjen az a tény, hogy a gyógypedagógia sajátos diszciplináris fejlődése miatt nem alakult ki egységes „ideológia” a hivatás professzióvá szerveződésekor. Vagyis a hivatást gyakorló szakértők egy része önmaga professzionalitása szempontjából inkább a gyógyító pedagógia, míg másik részük a speciális pedagógiai megközelítést tartotta irányadónak. Ilyen típusú belső ideológiai megosztottság, amely a teoretikus tudástartalomból levezetett gyakorlati működés irányait határozza meg, a társ-pedagógiai foglalkozások esetében nem jelentkezett ennyire nyílt módon.

Az 1950 utáni államhatalom épp ezt a belső megosztottságot felhasználva próbálta több lépésben, amelynek egyik epizódja az 1963-as reform volt, a szakértői autoritást korlátozni. A szerző a reform bevezetése kapcsán utalást tesz arra, hogy annak bevezetése nem találkozott a szakértők egyöntetű támogatásával, s a képzés átalakítása mellett a Főiskola vezetésében, tanári karában és szervezetében is változások történtek, a korábbi szakértői elit tagjainak egy részét az állampárt olyan személyekkel váltotta fel, akik kevéssé a teoretikus tudásanyag gondozásában, mint a gyakorlati működés területén szereztek érdemeket.¹³ Ez a folyamat pedig felveti azt a Konrad H. Jarausch¹⁴ és Eliott Friedson¹⁵ által vizsgált kérdést,

¹¹ Réthy Endréné: i. m. 69–77.

¹² Uo. 245.; 248.; 249.

¹³ Uo. 104.; 124.; 131.

¹⁴ Jarausch, Konrad H. (1990): *The unfree professions. German lawyers, teachers and engineers, 1800–1950.* Oxford University Press, New York – Oxford. 8–10.

¹⁵ Friedson, Eliot (2001): *Professionalism. The third logic.* Polity Press, Cambridge. 129–130.

hogyan vajon a magas kvalifikációt igénylő hivatások esetében hol ér véget a szakértői autoritás a totalitárius rendszerekben. Azaz mely ponttól veszti el a teoretikus tudásanyag és az abból eredeztethető gyakorlat feletti felügyeletet a szakértői csoport. Vajon az 1963-as reformfolyamat egy deprofesszionizációs kísérletnek tekinthető, amely a reformfolyamat gyors kifulladására miatt végső soron sikertelen maradt, vagy pedig egy olyan lépésként lehet inkább értelmezni, amely a totalitárius rezsimekre jellemző technikát alkalmazva egy, a hivatáscsoporton belüli kisebbséget ruházott fel különleges jogosítványokkal és így a hivatás feletti szakértői kontroll gyakorlásával.¹⁶ Ezeknek a kérdéseknek a felmerülése nem a hiányérzet jele, sokkal inkább annak a lenyomata, hogy a kötet szerzője olyan alapos és világos áttekintést ad a gyógypedagógia diszciplináris fejlődéséről, illetve a gyógypedagógusi hivatás professzionizációjáról, valamint az e folyamatokat az 1950 utáni időszakban ért kihívásokról, hogy az további kérdésfelvetéseket eredményez, azaz inspirál.

A kötet nem csupán azért ajánlható a gyógypedagógus-képzésben vagy a pedagógusképzésben érintett hallgatóknak, illetve kutatóknak egyaránt, mert részletező és szakszerű tudományelméleti, tudománytörténeti áttekintést nyújt a gyógypedagógia és a neveléstudomány fejlődéséről, illetve a hozzájuk kötődő képzések kialakulásáról,¹⁷ hanem azért is, mert összetett módszertan kerül benne alkalmazásra, ráadásul az egyes módszerek ismertetése mellett gyakorlati alkalmazásukra is példát nyújt. A tartalmi kidolgozottságnak ad nyomatékot a könyv kivitele is.

¹⁶ Ennek lehetőségét Charles McClelland és Eliott Friedson egyaránt felvetik munkáikban, megjegyezve, hogy ez a folyamat bár nem jár azonnal a szakértői autoritás megszűnésével, de hosszabb távon épp úgy deprofesszionizációhoz vezet, mintha az államhatalom törvényen kívül helyezné a hivatás gyakorlását egy jogszabállyal. McClelland: i. m. 227–230.; Friedson: i. m. 130. Lásd továbbá: Garai Imre (2020): Szakmá-sodás, szakszerűsödés, hivatássá formálódás. In: uő – Kempf Katalin – Vincze Beatrix (szerk.): *Mestermunka*. ELTE PPK – L'Harmattan, Budapest. 200–214.

¹⁷ Mindössze egyetlen tárgyi pontosítást lehet javaslatba hozni a kötet kapcsán. A 154. lapon az olvasható, hogy „1918-ban megnyitották a nők előtt az egyetem kapuit”. Valójában azok korábban sem voltak teljes mértékben zárva, hiszen a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 65.719/1895. (XII. 19.) számú rendelete nyomán a női hallgatók felvételt nyerhettek az orvosi, gyógyszerészeti és bölcsészeti képzésre. A polgári demokratikus forradalom időszakában azonban ténylegesen született ilyen rendelkezés Lovászy Márton miniszter jóvoltából, aki 206.626/1918. (XII. 7.) számú rendeletével a női hallgatók előtt valamennyi egyetemi szakterületet megnyitotta. Ladányi Andor (1996): Két évforduló. *Educatio*, V. évf. 3. sz. 375–389.

A kemény borítás és a nyomdatechnikai kivitel jelzik,¹⁸ hogy a kötet szerzője és a kutatásba bevont személyek – Gyergyai szavaival élve – „közösséget vállalnak”¹⁹ egykori alma materükkel, annak hagyományaival, amely a reform okozta rendkívüli idők ellenére kialakította, illetve elmélyítette bennük az elhivatottságot választott szakterületük iránt.

¹⁸ A minőségi kivitel értékéből nem von le semmit az az apróság, hogy a tartalomjegyzékben a IV. fejezet után ismét a IV. fejezet következik. Tehát a számozás miatt a tartalomjegyzék szerint csak IX. fejezete van a kötetnek. A főszöveg közbeni sorszámozás azonban intakt maradt.

¹⁹ Gyergyai Albert: i. m. 88.